

Отримано: 25 серпня 2022 р.

Прорецензовано: 26 вересня 2022 р.

Прийнято до друку: 1 листопада 2022 р.

e-mail: o.tsyhanok@knute.edu.ua

v.galagan@knute.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-15(83)-56-61

Циганок О. М., Галаган В. Я. Релігійні вірші у підручнику з віршування Києво-Могилянської академії «Fons Castalius» [Касталійське джерело] (1685). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 15(83). С. 56–61.

УДК: 821.161.2

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0009-6562>

Web of Science Researcher ID: N-2927-2016

Циганок Ольга Михайлівна,
доктор філологічних наук, доцент,
Державний торговельно-економічний університетORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9765-0680>

Web of Science Researcher ID: GNO-9685-2022

Галаган Валентина Ярославівна,
старший викладач,
Державний торговельно-економічний університет**РЕЛІГІЙНІ ВІРШІ У ПІДРУЧНИКУ З ВІРШУВАННЯ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ
«FONS CASTALIUS» [КАСТАЛІЙСЬКЕ ДЖЕРЕЛО] (1685)**

У статті опубліковано, перекладено з латини і проаналізовано релігійні вірші з київської рукописної поетики «Fons Castalius» (1685). На духовну поезію припадає близько п'ятої частини всіх поетичних прикладів могилянського підручника. Релігійні вірші та фрагменти об'ємом від одного до дванадцяти рядків ілюструють курйозну поезію, дотепи епіграм, зрідка польськокомовні твори та епітафію.

Виділено такі тематичні групи релігійних віршів: про Бога, Ісуса Христа (5); святих (6 творів); біблійних персонажів, святих таїнства та атрибути (5); тексти морально-дидактичної спрямованості (3). Серед релігійних віршів – твори як популярних ренесансних та барокових єзуїтських поетів (Бернарда Баухузія, Яна Кохановського, Альберта Інса etc.), так і анонімних. На деякі з цих творів натрапляємо в інших поетиках – хронологічно більш ранніх польських та італійських, а також у пізніших вітчизняних підручниках.

Ключові слова: релігійна поезія, поетика, Київ, XVIII ст.

Olha Tsyhanok,
PhD with habilitation, Associated Professor,
State University of Trade and Economics in Kyiv
Valentyna Galagan,
Senior Lecturer,
State University of Trade and Economics in Kyiv**RELIGIOUS POETRY IN THE POETICS TEACHING MANUAL FONS CASTALIUS
[CASTALIAN SOURCE] (1685)**

The article analyzes nineteen religious verses in Kiev poetics teaching manual Fons Castalius [Castalian source] (1685). It is chronologically the first textbook of poetry, which exactly belongs to the Kyiv-Mohyla Academy and whose year of creating is not in doubt. Since the modern scientific description of the Ukrainian poetics teaching manuals not exist, the short description of the manuscript was made in the article. The poetics teaching manual consists of two roughly equal parts. The first one describes the general rhetorical information – on periods, amplification, epistles and chria. The religious poems are in the second part of the manual, that deals with the poetics proper, and illustrate first of all the small poetic forms. The spiritual poems constitute about a fifth part of all poetic examples. From the spiritual poetry, 16 verses are written in Latin and only three in Polish, mostly moral and didactic.

The following thematic groups of religious poems are established: on God, Jesus Christ (5 verses); about the saints incl. the Virgin Mary (6); on the characters of Bible, the sacraments and religious attributes (5); the moral and didactic verses (3). The anonymous author of the Kiev poetics Fons Castalius (1685) has presented to the audience of his lectures the spiritual poetry on a variety of religious topics.

Among the religious poems are works of the well-known poets and anonymous authors, popular works and the texts which are appearing for the first time. We find some of them in the later manuscripts of the Jesuit College in the Western Ukraine and the Kiev-Mohyla Academy.

Key words: Religious poetry, poetics, Kiev, 18-th century.

Постановка проблеми. Київський підручник поезії «Fons Castalius» [Касталійське джерело] (1685) – хронологічно перший, чия приналежність до Києво-Могилянської академії і рік створення не викликають сумнівів. Про це свідчить як титульний лист, так і відповідні уривки в тексті поетики. Таким чином, місце підручника у вітчизняній теорії літератури особливе. Релігійна складова в духовному житті людини XVII ст. була домінантою, зокрема в Києво-Могилянській академії, звідси – особливий дослідницький інтерес до цієї тематики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Київські підручники віршування ми вивчаємо з 2000 р. [1], а релігійну поезію в них – з 2015 р. [2; 3; 4]. Поетики Києво-Могилянської академії ґрунтовно досліджує також Джованна Седіна [18].

Мета і завдання дослідження. Метою цієї публікації є аналіз релігійних віршів з рукописної поетики «Fons Castalius» (1685). Частина з них вводиться у науковий обіг. Релігійні тексти не завжди легко виділити. Наприклад, певне відношення до теми мають вірші про смерть «*Vae mihi, vado mori...*» [Горе мені, іду вмирати...], гумористичний вірш про прелата, який усе робив через вікарія, а також хроновірш, де згадується Богородиця. Ми не враховували міні-цитати, зокрема, ті, які

ілюструють поетичні розміри. Певні тексти – це комбінації двох, нової частини і відомої нам з інших джерел. Авторство деяких творів дискусійне. Ми оперуємо лише приблизними даними, але вони є тим ядром, яке дозволяє побачити тенденції.

Виклад основного матеріалу.

1. Інформація про рукопис. Список як окремих рукописів наразі зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), у фонді 312 [13]. У трактаті спочатку подаються загальні відомості, які стосуються більше риторики, ніж поетики – про періоди, ампліфікацію, листи, хрю. Власне про віршування йдеться на аркушах 45–81 (зворот). Підручник не має традиційного поділу на розділи і параграфи. Використовується напівкатехізічна форма («Queritur...» [Запитується], однак відсутнє «Responditur...» [Відповідається], замість нього «Et demonstratur...» [І пояснюється]).

2. Латиномовні духовні вірші як зразки курйозної поезії. Вірші на релігійну тематику з'являються уперше в розділі, де йдеться про «курйозну поезію» в сенсі «вишукана, майстерно оброблена»: «Quaeritur septimo. Quid sit aenigma, logogryphus, carmen cabalisticum, chronosticum, leoninum, correlativum, concordans» [Запитується, по-сьоме, що таке загадка, логогриф, кабалістичний вірш, леонінський, співвідносний, узгоджений] [13, 63 (зворот) – 68 (зворот)]. Прикладом словесної загадки – грифа – є вірш «Cor» [Серце]:

Redde Deo mediam Lunam solem canis iram [13, арк. 64].

[Дай Богові півмісяць, сонце і лють собаки].

Кілька стародрукованих видань містять таку загадку про серце: Mitto tibi lunam, solem et canis iram [Дарую тобі місяць, сонце і злобу собаки], автором якої вважається німецький гуманіст Йоахім Камерарій Старший [5; 10, 171]. Таким чином, у київському підручнику віршування маємо справу з парафразом-переробкою відомого тогочасного тексту. Розгадка – це слово «серце» латиною, бо латинська літера С означає місяць, О – сонце, а розлучений пес гарчить, звідси R (COR). Серце у релігійних віршах часто є символом Божественної любові.

Ще один приклад грифа – вірш про Адама і старозавітного патріарха Еноха, якого Бог узяв живим на небо за побожне життя:

Quis mortuus est et non natus? Adam.

Quis natus est et non mortuus? Enoch [13, арк. 64].

[Хто помер і не народився? Адам.

Хто народився і не помер? Енох].

Пояснення, чому приклади грифа релігійного змісту, варто шукати в коментарі: «Verbale aenigma idem est quod gryphus, hanc habet differentiam, quod aenigma aliquando est vile et jocosum, gryphus vero eruditionem quoddam et sublimiorem materiam continet...» [Там само] [Словесна загадка – це те ж саме, що і гриф. Різниця у тому, що загадка все-таки проста і жартівлива, а гриф містить деяку вченість і вищу матерію]. Вважаємо, що саме релігійна тематика видавалася автору підручника цією високою матерією.

Автор київської поетики 1685 року розрізняє гриф і логогриф. Визначення останнього подає так: «Logogryphus est descriptio nominis vel vocis alicuius obscura per litteras et syllabas sive ordine inverso, sive distersa?, sive verso. Verbi gratia, "I" per columnam, "C" per falcem, "S" per serpetntem і т.д. Tale est de nomine Iesus» [13, арк. 64–64 (зворот)] [Логогриф – це неявний опис імені, або якогось слова через букви і склади, або в зворотному порядку, або вільно, або віршем. Наприклад, І через колону, С через серп, S через зміюку тощо. Це (приклад) імені Ісус].

Про Ісуса і наступний текст:

Dicito, quale putas nomen, quod recta columna

Inchoat, inde tridens suscina nectit idem;

Flexus utrimque uncus secat, hinc bivii nota claudit

Inde uncus, medio qui stetit ante loco? [13, арк. 64 (зворот)].

[Скажи мені, що ти думаєш, яке ім'я починається як прямий стовп,

Потім до нього приєднується тризуб;

Після цього вигнутий гак з двох сторін розділяє знак перехрестя,

І завершує гачок, який раніше стояв посередині?]

Ми натрапляли на цей текст неодноразово. У поетиці Кременецького єзуїтського колегіуму 1712 року він наводиться як один із прикладів загадки під назвою «Gryphus de nomine Iesu» [Гриф про ім'я Ісуса] [7, арк. 14]. Можна стверджувати, що різниця між грифом і логогрифом була незначна, якщо один і той самий вірш в одному підручнику є грифом, а в іншому – логогрифом. У популярності твору немає сумнівів – на нього натрапляємо, наприклад, в італійських курсах словесності XVIII століття [14, 500; 20, II, 73; 19, 76 etc.].

Автор київського підручника «Fons Castalius» (1685) знався на курйозному віршуванні. Два твори кодують рік початку написання поетики – 1685. Це приклад «chronosticum carmen» [хроностиха], в якому згадується Пресвята Діва [13, арк. 65], і зразок «cabalisticum carmen» [кабалістичного вірша] зі згадкою про Ісуса Христа [13, арк. 65 (зворот)]. Ці приклади, очевидно, належать перу автора поетики – їх слід було писати «по гарячих слідах». А от приклад ракового вірша з київського трактату 1685 р. має багату літературну традицію і безліч варіацій. Сам поетичний жанр визначається так: «Sanctinum carmen est quae a fronte leguntur a cauda legi possunt per voces et syllabas, ut

Sacrum pingue dabo, nec macrum sacrificabo [13, арк. 66]

[Раковий вірш – це коли щось прочитане з початку можна прочитати з кінця через слова та склади, наприклад,

Я дам жирну жертву, а не пожертвую худого].

Зазначимо, що в київській поетиці 1767/68 років цей вірш наводиться як приклад леонінського гексаметра на сюжет із Євангелія. Ті ж слова, але прочитані в зворотному порядку, утворюють леонінський пентаметр:

Sacrificabo macrum nec dabo pingue sacrum [9, арк. 56]

[Я принесу в жертву худого, а не дам жирну жертву].

Вважається, що цей паліндром був складений святим Марком Новельським із Флоренції. Прочитаний наперед, він стоїть жертвоприношення Авеля, прочитаний назад – жертви Каїна. А от у поетиці Митрофана Довгалевського 1736 року різноваріантні поетичні рядки про жертву наводяться як приклад ракового, або зворотного, вірша, як і в підручнику 1685 року [15, арк. 106 (зв.)].

Ще один приклад на релігійну тему, також відомий нам з іншого підручника [6, арк. 1744], ілюструє «*carmen correlativum*» [співвідносний вірш] – «*carmen per contra posita scriptum in quo duo versus contrarium sibi subjiciunt sensum, ut*

*Dilige Luxuriam Vitium Cole Destruere Sanctos
Iustitiam Fuge Sperne Deum Satanam Reverere* [13, арк. 66]

[Вірш, написаний через протиставлення, в якому два рядки виражають протилежний зміст, наприклад:

Люби Розкоші Пороком Шануй Повали Поклоняйся
Справедливість Уникай Нехтуй Бога Сатану Святим].

Звичайний запис мав би бути такий: «*Dilige iustitiam, luxuriam fuge, vitium sperne/ Cole Deum, despice Satanam, sanctos revere*» [Люби справедливість, розкоші уникай, нехтуй пороком, шануй Бога, повали Сатану, поклоняйся святим]. Як і в попередньому випадку, приклад у підручнику 1685 р. наводиться в іншому контексті. Автор київської поетики 1767/68 навчального року бачить у цьому творі на релігійну тему антитегічний вірш (антитегон) [9, арк. 56 (зв.)].

У європейських підручниках натрапляємо ще на один приклад вірша, побудованого на антитезах – із початком «*Qui capit ambrosim Christi...*» [Хто приймає амброзію Христа...]. У київській поетиці 1685 р., а пізніше і у поетиці 1736 р. [15, арк. 106 (зворот)] є твір із подібним інципітом. Це приклад співвідносного вірша з особливою формою запису (другий рядок містить фрагменти слів, спільних для першого і третього. Йдеться про святе таїнство Євхаристії:

*Qui capit angelicum pastum capit ille salutem,
Qui caret angelico pasto caret ille salutem* [13, арк. 66 (зворот)]

[Хто приймає ангельську їжу, той отримує спасіння,
Хто позбавлений ангельської їжі, той позбавлений спасіння].

Прикладом «*carmen protheum*» [протеевого вірша] у «*Fons Castalius...*» є рядки, які славлять Діву Марію. Це моностих, в якому, якщо переставити латинські слова, зміст залишається незмінним:

Tot tibi sunt dotes, Virgo, quot sydera coeli [13, арк. 67].

[У тебе стільки чеснот, скільки зірок на небі].

Цей твір наводить також Митрофан Довгалевський [15, арк. 106]. Твір єзуїта Бернарда Баухузія має безліч варіантів. В одному з тогочасних видань їх наводиться 2368 ! [11, 1–74].

Автор «*Fons Castalius*» (1685) наводить як приклад ще один текст, який знайшов поціновувачів на українських землях і через кілька десятиліть [7, арк. 15 (зворот)]. Київська поетика пише про нього як про акровірш [13, арк. 67]. Можна також сказати, що це своєрідний акро-, мезо- і телевірш, в якому латинські літери кілька разів утворюють ім'я Богородиці (MARIA):

*Maria Miraculum Mater Mitissima
Astripotens Augusta Alma Admirabilis
Rite cui Reges Reginae Regna
Iudicis In Caelo genetrIx Iustissima
AmplificA servA exornAta Mari* [13, арк. 67 (зворот)].

[Маріє, диво, мати, найніжніша з матерів,
Володарка зірок, Августа, годувальниця, чудова, висока,
Правом якої управляються королі, королеви, королівства,
Найсправедливіша мати справедливого судді на небі,
Дай сили і збережи, коронована радісна Маріє].

Ще один різновид курйозного вірша, який ілюструється твором на релігійну тему, – поліптон. Поетика 1685 року пише про нього не як про риторичну фігуру, як завжди, а подає його визначення як «*poema in quo aliquid nomen per casus reflectitur ab iisdemque casibus semper incipit versus...*». [вірш, в якому відміняється якийсь іменник, і вірш завжди починається з одних і тих же відмінків]. Приклад виглядає так:

*Crux erat ante crucem, o crux de cruce facta,
Antea amaror, nunc dulcis amor cruci inest* [13, арк. 67 (зворот)]

[Хрест був перед хрестом, о хрест, зроблений з хреста,
Спочатку з гіркотою, тепер хресту властива гаряча любов].

Латинські курйозні вірші у «*Fons Castalius*» завершуються анаграмою релігійного змісту, не до кінця розшифрованою нами: «... *Maria Virgo Mater Dei*» [... Діва Марія, Богоматір], «*Tria ei nam Amor Deus Gratia*» [Бо у неї є три – Бог, Любов, Милосердя] [13, арк. 67 (зворот)].

3. Польськомовні релігійні вірші. Із 17 польськомовних віршових прикладів, на які натрапляємо у київській поетиці «*Fons Castalius*» (1685), лише три можна віднести до релігійної поезії. Два з них досить умовно, бо їхня морально-дидактична спрямованість чітко виражена. На них натрапляємо у наступному розділі: «*Quaeritur octavo quot sint species versuum polonicorum et demonstratur*» [13, арк. 68 (зворот) – 73 (зворот)] [Запитується, по-восьме, скільки видів польських віршів, і пояснюється]. Перший текст – це фрагмент з Яна Кохановського (13–16 рядки із поеми «Сусанна» («*Zuzanna*», 1562), яка інтерпретує один із біблійних сюжетів [16]:

*Niechaj się źli nie kochają w swojej wszeteczności,
Żywie Bóg na niebie, który karze ludzkie złości,
A dobre ma na swej pieczy i każdego broni,
Kto się jeno pod zwyciężną Jego rękę skłoni* [13, арк. 72]
[Нехай погані не мають пристрасті до свого гріха,

На небі живе Бог, який карає людську злобу,
А добрих він тримає за своєю пазухою і всіх оберігає,
Хто схилиться під Його переможну руку].

Другий вірш з початком *Pragnienie znać wnętrze suszy...* [Спрага, знати, сушить нутроці] (12 рядків) належить перу поета-сзуїта і ритора отця Квяткевича і описує муки грішника в пеклі [13, арк. 73–73 (зворот)]. На відміну від фрагмента «Сюсання», автор цього тексту вказаний у самій поезиці. Про третій польськомовний текст, переклад, дещо нижче.

4. Латиномовні латинські вірші, що ілюструють дотепи епіграм. Вірші на релігійну тематику з'являються також у наступному за польськомовною поезією розділі: «*Quaeritur nono unde eruantur acumina epigrammatum et demonstratur*» [Запитується удев'яте, звідки беруться дотепи епіграм, і пояснюється] [13, арк. 73 (зворот) – 78]. Першим дотеп епіграм ілюструє приклад, побудований на двозначності латинського іменника «*malum*» [зло, біда, злочин; яблуко]: «*Et de Christo ingresso hortum. Alter Alcides ingressus hortum, non ut sumeret, sed ut absummeret mala...*

*Convenisse suis dicebam nomina rerum,
Porrexisses tam mala mala mihi.*

*Nie słodkie, ale winne w raju jabłko było,
Winne, które nas w wieczny taras wprowadziło* [13, арк. 74–74 (зворот)]

[І про Христа, що входить у сад. Другий Алкід увійшов у сад не для того, щоб узяти яблука, а для того, щоб знищити біди...

Я сказав, що назви відповідають самим речам,
Коли ти вручив мені яблука, такі грішні.
Не солодке, але як вино було яблуко в раю,
Винні, бо це привело нас до вічного гріха].

Наведений вище латинський двовірш – це епіграма Альберта Інса [12, 354], нижче її вільний переклад польською мовою.

Багату літературну традицію має епіграма про святу Маргариту, ім'я якої в перекладі з давньогрецької означає «перлина»:
*Vellet inops fieri, sed dum se possidet ipsam
Margaris, incassum, crede, ferretur inops* [13, арк. 74 (зворот)]
[Бідняк хоче, щоб так було, але поки Маргарита володіє собою,
Повірте, даремно її називають бідною].

Хоча свята Маргарита жила в Антіохії на рубежі третього і четвертого століть, поет-сзуїт Вінченцо Гвініджі називає її королевою скотів («*De S. Margaritta Scottiae Regina*» [Про святу Маргариту, королеву скотів]. Це заключні рядки (5–6) його популярної епіграми [21, 236].

Ще один приклад дотепу релігійного змісту – в епіграмі про святу Варвару:

*Barbara ego, genitorque Dioscurus, o malefacta
Verba: Dioscuro ego, barbarus ille fuit* [13, арк. 75].
[Я Варвара, а батько мій Діоскур, о неправда,
Я справжня Діоскура, а він був варваром].

Цей двовірш Бернарда Баухусія «*S. Barbara de se et patre Dioscoro*» [Св. Варвара про себе і батька Діоскура] [8, 53] обігрує етимологію двох імен, святої та її батька. Ім'я «Варвара» означає «чужоземка, варвара», а Діоскур в античній міфології – син Зевса. Це приклад дотепу, джерелом якого є паронимія, гра слів. У кременецькій поезиці «Сарматський Аполон» (1712) ця епіграма вживається в подібному контексті (ілюструє протилежну несхожість за змістом і формою) [7, арк. 7 (зворот)]. У підручнику Митрофана Довгалевського контекст цитування приблизно такий же, як і в київській поезиці 1685 року [15, арк. 89 (зворот)].

Взірець дотепу за змістом, який полягає в об'єднанні протилежностей, у київській поезиці 1685 р. також релігійного змісту:

*Ad crucifixum
Christe, meum penetrent utinam tua vulnera pectus,
Namque tuo caesus vulnere sanus ero* [13, арк. 76].

[До розп'ятого на хресті
Христе, якби ж твої рани проникли в мої груди,
Бо якби мене вразила твоя рана, я би змілюся].

У поезиці «*Fons Castalius*» ми натрапляємо на епіграму Бернарда Баухусія [8, 19] релігійного змісту, як приклад дотепу «*ex inspectata ratione*» [з передбачуваного аргументу] – «*Ut de S. Petro crucifixo per allusionem ad Christum crucifixum*»:

*Cur Petri sursum plantae, Christique deorsum?
Sub terras ibat Christus, ad astra Petrus* [13, арк. 76–76 (зворот)].

[Як про Петра, розп'ятого на хресті, через аллюзію на розп'ятого Христа:
Чому ноги Петра підняті, а ноги Христа опущені?
Христос ішов під землю, а Петро – до зірок].

На цю епіграму із заголовком «*De Christo Domino et Petro apostolo crucifixis*» [Про розп'ятих Господа Христа і апостола Петра] ми натрапляємо також у трактаті Митрофана Довгалевського «Сад поетичний» (1736) [15, арк. 89 (зворот)].

5. Епітафії. Наступний розділ називається «*Quaeritur decimo de epitaphiis, emblematicis, hieroglyphicis et demonstratur*» [По-десяте, запитується і пояснюється про епітафії, емблеми, ієрогліфи] [13, арк. 78–81]. Із прикладів епітафій на релігійну тему тільки один, але він перший серед зразків:

*Epitaphium Christi
Nec situs est Pastor pastorum maximus ille,
Pastoris tumulum cespice fronde tege* [13, арк. 80 (зворот)].

[Епітафія Христу
Тут спочиває той Пастух–Пастир, найбільший з усіх пастирів,
Покрийте труну Пастуха пишною зеленню].

Ця епітафія не належить автору київської поетики 1685 р., бо фіксується раніше, у польському трактаті Ігнація Криж-кєвича [17, 12].

Висновки. Релігійна поезія в київському підручнику поезії «Fons Castalius» (1685) представлена у чотирьох розділах другої частини. Обмежений обсяг трактату про віршування вимагав лаконічності викладу, що також досягалося за рахунок помірною цитування. Проте духовна поезія представлена багато, хоч переважно в малих формах. З приблизно 90 віршів, наведених у поеції як приклади, 19 мають релігійний зміст, не враховуючи віршів, близьких за тематикою. З духовної поезії 16 писані латиною і лише три – польською мовою, переважно морально–дидактичного спрямування. Тематично релігійні тексти можна розділити на такі групи: 1) твори, присвячені Богу, Ісусу Христу («Віддай Богу...», гриф про ім'я Ісус, епіграма про Христа в саду, про розп'ятого Христа, епітафія Христу); 2) про святих, зокрема Богородицю (про святих Маргариту, Варвару, Петра, присвячений Богородиці вірш «Стільки у тебе чеснот...», акростих та анаграма про Марію.); 3) про біблійних персонажів, святих таїнства і атрибуту (гриф про Адама і Еноха, вірш про жертвоприношення, про євхаристію, про хрест, про первородний гріх); 4) поезія морально–дидактичної спрямованості («Люби справедливість...», фрагмент із Кохановського і рядки Квяткевича);

З дев'ятнадцяти релігійних віршів трохи більше анонімних, ніж авторських. З анонімних поезій приблизно половина є для нас новою, на решту ми натрапляли в інших підручниках з поезії. П'ять авторських творів належать відомим поетам–езуїтам. З умислом чи ні, автор поетики 1685 року представив приблизно у рівних пропорціях три групи творів: анонімні нові (можливо, написані ним самим), невстановленого походження, але відомі з інших підручників, і авторські релігійні вірші. Подібний контекст, в якому деякі релігійні вірші цитуються в київських підручниках «Fons Castalius» (1685) і «Hortus poeticus» (1736), дозволяє припустити, що Митрофан Довгалецький в якості одного з джерел використовував більш ранній курс.

Перспективи подальших розвідок – дослідити релігійні вірші в українських підручниках віршування на ширшому текстовому матеріалі.

Література:

1. Циганок Ольга. Горації у київських поеїках. *Медієвістика: Збірник наукових статей*. Вип. 2. Одеса, 2000. С. 94–101.
2. Циганок Ольга. Релігійна поезія в поеїке Кременецкого иезуїтського колегиума «Apollo Sarmaticus» (1712). *Religious and Sacred Poetry*. 2 (10), 2015, 65–84.
3. Циганок Ольга. Релігійні стихи в киевской поеїке 1767/68 учебного года. *Religious and Sacred Poetry*. 3 (11), 2015, 53–78.
4. Циганок Ольга. Система релігійних цінностей у поеїці Митрофана Довгалецького "Сад поеїчний" (1736/37). *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. К., Київ. ун–т ім. Б. Грінченка, 2016. № 7. С. 53–56.
5. Aenigmata Camerarii, IV, URL: <https://www.aenigmata.wordpress.com/author/nossus/page/74/> (доступ: 19.08.2022).
6. Alstedii Johannis Henrici. Compendium philosophicum. Corvinus & Muderspach, 1626. 1776 p.
7. Apollo Sarmaticus varia supellectili poetica instructus, in Athenaeo Cremenecensi anno Domini 1712 ... traditus, рукопис Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського, фонд 312, шифр 677/465. 89 f.
8. Bauhusius Bernardus, Epigrammatum libri V..., Antverpiae 1620. 58 f.
9. Compendiosa praecepta latinae poëseos in usum juventutis latini idiomatis studiosae ..., 1767/68. Рукопис ІР НБУВ, фонд 312, шифр 696/488С. 57 f.
10. Danner Johannes Baptista. Thesaurus parvus poeticus, sive varia et elegantia carmina..., Viennae 1719. 260 p.
11. De Franchis Francesco. Carmen carminum proteus Virginis Deiparae dotes exprimens supra siderum..., Neapoli 1724. 74 p.
12. Epigrammatum Joannis Oveni Cambro Britanni Oxoniensis et Alberti Ines e societate Jesu acroamatum epigrammaticorum..., apud Elzevirium, Amstelodami 1679. 426 p.
13. Fons Castalius in duplices divisus rivulos, solutam scilicet et ligatam orationem, Kijovo–Mohilaeanae musis consecrates... 1685, рукопис ІР НБУВ, фонд 312, шифр 656 (446). 81f.
14. Forti Antonio. Miles rhetoricus et poeticus sive Artis rhetoricae, et poeticae compendium, Florentiae 1711. 532 p.
15. Hortus poëticus legendi gratia flores et fructus ligatae et solutae orationis... 1736 anno, рукопис ІР НБУВ, фонд 305, шифр ДС/261, арк. 1–184.
16. Kochanowski Jan. Zuzanna, v. 13–16 URL:http://staropolska.pl/renesans/jan_kochanowski/Zuzanna.html (доступ: 24.08.2022).
17. Krzyżkiewicz Ignacy. Attica Musa Thitorem et Hyampeum Parnassi coles ultro et citro seu epitome artis poeticare..., Cracoviae 1674. 101 p.
18. Siedina Giovanna. Horace in the Kyiv Mohylian Poetics (17th – First Half of the 18th Centuries). Poetic Theory, Metrics, Lyric Poetry. Firenze: Firenze University Press, 2017. 216 p.
19. Thoma Bari. Rhetorica ecclesiastica ad tyronum institutionem..., Neapoli 1724. 249 p.
20. Verani Gaetano Felice Pantheon argutae elocutionis, et omnigenae eruditionis selectiori..., Tomus 2, Francofurti 1712. 849 p.
21. Vincentii Guinisii Lucensis e Soc. Iesu Poesis heroica, elegiaca, lyrica ... Antverpiae 1637. 282 p.

References:

1. Tsyhanok Olha. Horace in the Kyiv Poetics. *Medievistyka*, 2, 2000. P. 94–101.
2. Tsyhanok Olha. Religious poetry in the poetics teaching manual of the Kremenets Jesuit College *Apollo Sarmaticus* (1712). *Religious and Sacred Poetry*. 2 (10), 2015. P. 65–84.
3. Tsyhanok Olha. Religious poetry in the Kiev poetics teaching manual «Compendiosa praecepta» (1767/68). *Religious and Sacred Poetry*. 3 (11), 2015. P. 53–78.
4. Tsyhanok Olha. The system of religious values in the poetics of Mitrofan Dovhalevsky "Poetic Garden" (1736/37). *Literary Process: Methodology, Names, Trends*, 7, 2016. P. 53–56.
5. Aenigmata Camerarii, IV, URL: <https://www.aenigmata.wordpress.com/author/nossus/page/74/>.
6. Alstedii Johannis Henrici. Compendium philosophicum. Corvinus & Muderspach, 1626. 1776 p.
7. Apollo Sarmaticus varia supellectili poetica instructus, in Athenaeo Cremenecensi anno Domini 1712 die 25 Januarii [...] traditus, The Vernadsky National Library of Ukraine, manuscripts, volume 312, code 677/465. 89 f.
8. Bauhusius Bernardus, Epigrammatum libri V..., Antverpiae 1620. 58 f.
9. Compendiosa praecepta latinae poëseos ..., 1767/68. The Vernadsky National Library of Ukraine, manuscripts, volume 312, code 696/488С. 57 f.

10. Danner Johannes Baptista. Thesaurus parvus poeticus, sive varia et elegantia carmina.... Viennae 1719. 260 p.
11. De Franchis Francesco. Carmen carminum proteus Virginis Deiparae dotes exprimens supra siderum.... Neapoli 1724. 74 p.
12. Epigrammatum Joannis Oveni Cambro Britannii Oxoniensis et Alberti Ines e societate Jesu acroamatum epigrammaticorum..., Amstelodami 1679. 426 p.
13. Fons Castalius in duplices divisus rivulos, solutam scilicet et ligatam orationem, Kijovo–Mohilaeanis musis consecrates... 1685. The Vernadsky National Library of Ukraine, manuscripts, volume 312, code 656 (446). 81f.
14. Forti Antonio. Miles rhetoricus et poeticus sive Artis rhetoricae, et poeticae compendium., Florentiae 1711. 532 p.
15. Hortus poëticus legendi gratia flores et fructus ligatae et solutae oratinis... 1736 anno. The Vernadsky National Library of Ukraine, collection of manuscripts, volume 305, code ДС/261, f. 1–184.
16. Kochanowski Jan. Zuzanna, v. 13–16 URL:http://staropolska.pl/renesans/jan_kochanowski/Zuzanna.html.
17. Krzyżkiewicz Ignacy. Attica Musa Thitorem et Hyampeum Parnassi coles ultro et citro seu epitome artis poeticare..., Cracoviae 1674. 101 p.
18. Siedina Giovanna. Horace in the Kyiv Mohylian Poetics (17th – First Half of the 18th Centuries). Poetic Theory, Metrics, Lyric Poetry. Firenze: Firenze University Press, 2017. 216 p.
19. Thoma Bari. Rhetorica ecclesiastica ad tyronum institutionem..., Neapoli 1724. 249 p.
20. Verani Gaetano Felice Pantheon argutae elocutionis, et omnigenae eruditionis selectiori..., Tomus 2, Francofurti 1712. 849 p.
21. Vincentii Guinisii Lucensis e Soc. Iesu Poesis heroica, elegiaca, lyrica... Antverpiae 1637. 282 p.